

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013

ОЗНАЙОМЛЮЄМО ДОШКІЛЬНИКІВ ЗІ СКЛАДНИМИ ЯВИЩАМИ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ: КРОК ЗА КРОКОМ

Дошкільне дитинство істотно відрізняється від усіх наступних періодів життя людини не лише динамічністю розвитку та вагомим впливом на формування особистості, а й **відносною свободою особистості**: дитина зазвичай самостійно обирає діяльність, якою бажає займатися. Ця діяльність емоційно насичена, розкриває широкий простір для уяви і творчості.

Останнім часом через зміни у структурі сім'ї, життєвому середовищі дитини, а також збільшення вимог початкової школи, а отже й вимог батьків до якості підготовки дітей до школи, площина свободи дитячої діяльності почала звужуватися.

Батьки і вихователі прагнуть заповнити кожен день дітей справами, що, на думку дорослих, є корисними і необхідними для дошкільників: підготовкою до навчання у школі, заняттями спортом, живописом, логікою, музикою, іноземною мовою тощо. І що ми не говорили б із цього приводу, змінити таку тенденцію неможливо. Діти мають бути підготовлені до життя в сучасному соціумі, що потребує знання іноземних мов, навичок прийнятої у суспільстві поведінки і спілкування. Вони неодмінно мають бути підготовлені й до навчання у школі. А така готовність передбачає певний рівень розвитку мислення, оволодіння системою початкових знань про об'єкти і явища навколишньої дійсності, природне і соціальне довкілля. Без цілеспрямованого навчання досягти цього неможливо. Самотужки дитина у дошкільний період свого життя не зможе оволодіти ні базовими знаннями природничих наук, ні звуковим аналізом слова чи способами розв'язання математичних задач, ні навичками природодоцільної поведінки.

Особливості навчання дітей дошкільного віку

Якщо ми, дорослі, керуємось думкою видатного психолога Лева Виготського про те, що навчання веде за собою розвиток, не можемо відмовитися від цілеспрямованого навчання маленької дитини, то маємо використовувати такі методи, які відповідають **віковим особливостям дошкільників**. Найприйнятнішими серед них є гра, казка, спостереження, нескладне експериментування, посильна праця. У поєднанні зі спілкуванням, що орієнтоване на дитину і має на меті формування у неї системи загальнолюдських цінностей, ці методи здатні творити дива. Одним з таких див є емоційно забарвлений і успішний розвиток. Використовуючи гру, працю, спостереження, експериментування й казку як основні методи навчання дошкільників, ми ніколи не перевантажимо дітей, повернемо їм свободу і радість пізнання.

Тож, розробляючи систему роботи щодо ознайомлення дітей з певним явищем чи об'єктом, варто дотримуватися певної послідовності дій. Розглянемо її на прикладі алгоритму ознайомлення дітей з кругообігом води в природі.

Крок 1. Окреслюємо коло стратегічних цілей

Розробляючи алгоритм ознайомлення дошкільників із кругообігом води в природі, вихователі насамперед мають окреслити для себе стратегічних цілей. **Серед них:**

– формувати в дітей ціннісне ставлення до води як джерела життя на землі, навички її раціонального використання;

– системно ознайомлювати із властивостями і якостями води;

– розвивати вміння естетично сприймати природні об'єкти і явища, пов'язані з водою, — річку, джерельце, дощ, сніг, паморозь, веселку тощо.

Крок 2. Обираємо ключовий метод

Після цього слід обрати ядро, або ключовий метод системи подальшої

пізнавальної роботи. Обраний метод має відрізнятися яскравістю, чуттєвістю, акумулювати у собі спонуки до використання інших методів пізнання.

Зазвичай ядром системи пізнавальної роботи з дошкільниками є **словесні методи** — розповідь дорослого, бесіда за змістом побаченого чи почутого дітьми, читання художньої літератури, зокрема казки. Навколо них вибудовують ігрові (дидактичні та сюжетні ігри) та практичні (праця, експериментування) методи, які супроводжують словесними (пояснення, бесіда) та наочними методами (розглядання картин, ілюстрацій, переглядання слайдів чи фотографій з використанням комп'ютерних технологій).

Так, ядром для організації системи роботи з дітьми старшого дошкільного віку з пізнання закономірностей кругообігу води в природі може бути **авторська казка природознавчого характеру «Річечка»** (див. Додаток).

Крок 3. Організуємо ознайомлення дітей із властивостями об'єкта у процесі діяльності

Розпочинати ознайомлення з будь-яким явищем чи об'єктом варто з безпосереднього спостереження дітьми за ним у процесі своєї діяльності. Так, насамперед слід ознайомлювати дошкільників із властивостями води під час умивання, спостереження за дощем, праці в куточку природи чи на ділянці дитячого садка, що так чи так пов'язана з водою (годування рибок, поливання квітів, прибирання тощо). На цьому етапі доречно подати інформацію, що здатна здивувати кожну дитину і тим самим активізувати її увагу.

Крок 4. Емоційно забарвлюємо процес пізнання

Особливість оволодіння дітьми пізнавальною інформацією полягає в тому, що **міцність засвоєння знань значно залежить** від емоційного забарвлення процесу пізнання. Пробуджуючи в душі дитини почуття подиву, ніжності, турботи, радості під час ознайомлення з навчальною інформацією, ми тим самим забезпечуємо міцність її запам'ятовування. Тож необхідно

продумати, який метод та яка інформація може пробудити в дітей такі почуття.

Розкажіть, наприклад, що людей завжди приваблювали скарби й дорогоцінності, попросіть дітей назвати їх, а потім зауважте, що найбільшою дорогоцінністю на Землі є вода. Загадайте дітям загадку про воду:

Говорять: он вона тече,
Говорять: як блищить і сяє!
Вона завжди біжить вперед,
Але нікуди не тікає.

Або іншу:

Я і хмара, і туман,
Річка я, і океан,
Я літаю і біжу,
Чистим стать допоможу.

Прочитайте дітям казку «Річечка», яка створить відповідне емоційне ставлення до надзвичайно цікавого природного об'єкта — води. Можна варіювати, доповнювати казку за своїми вподобаннями або ж створити власну. Головне, щоб вона була цікавою і пізнавальною для дошкільників, викликала в них сильні емоційні враження.

Крок 5. Працюємо за визначеною схемою пізнавальної діяльності

Чотири рядки невеличкої загадки чи зміст казки можуть стати джерелом численних варіантів тем для бесід із дітьми про воду та її властивості, для спільних роздумів і **цікавих дитячих міркувань, що породжують запитання:**

- Чому вода є найслабшою і водночас найсильнішою речовиною на Землі?
- Чому після дощу чи снігопаду так легко дихається ?
- Чому сніжинки завжди бувають лише шестикутної форми?

Щоб відшукати спільно з дітьми відповіді на ці запитання, доцільно провести:

- *спостереження* за властивостями води;
- *дослиди* з її перетворення — переходу з одного стану в інший: з рідкого — в твердий (лід) чи газоподібний (пара) і навпаки;
- цікаві *дидактичні і творчі ігри*.

Крок 6. Плануємо індивідуальну

Необхідно спланувати й індивідуальну роботу — бесіди за змістом статті з дитячої енциклопедії, розглядання ілюстрацій до творів про воду, репродукцій картин, на яких зображено воду у різному вигляді, зокрема: природні водойми, водоспади, дощ, снігопад, хмари тощо. При цьому обов'язково слід врахувати вподобання, інтереси і нахили кожної дитини.

Крок 7. Вибудовуємо систему подальшого формування знань

Якщо спілкування з дитиною буде невимушеним і довірчим, вона поставить вам чимало запитань, відповіді на які їй справді цікаво дізнатися. Орієнтуючись на ці запитання, вибудовуємо систему подальшого формування знань, добираючи відповідні методи навчання.

Крок 8. Забезпечуємо умови для застосування отриманих знань у практичній діяльності

Система роботи з організації пізнавальної діяльності дітей має обов'язково містити ті види діяльності, які дадуть змогу дітям застосувати на практиці отримані знання та відобразити свої враження від них. Скажімо, провести малювання на теми «Наші гості — сніжинки», «Річки, річечки, моря», «Вода — помічниця» тощо. З огляду на той факт, що дітям дошкільного віку притаманний антропоморфізм — наділення об'єктів і явищ навколишнього світу людськими якостями — запропонуйте їм намалювати портрет води і розповісти про її характер. Сприймання води як живої істоти допоможе сформуванню у малюків відповідне ставлення, що реалізуватиметься у діях заради очищення та збереження води, раціонального використання її у побуті.

Пам'ятайте, які методи ви не обрали б, діяльність із метою пізнання в дошкільному віці має бути вільною, цікавою, природною, побудованою на

довірчому і позитивно забарвленому спілкуванні дитини з дорослим. Дорогу до знань має осявати світло почуттів. Лише тоді стрімкий і складний навколишній світ вибудується у свідомості дітей по-справжньому людським, одухотвореним, а не механічним та байдужим до тих, хто живе в ньому.

**Ознайомлення дошкільників
зі складними явищами навколишнього світу**

КРОК 1	Окреслюємо коло стратегічних цілей
КРОК 2	Обираємо ключовий метод
КРОК 3	Організуємо ознайомлення дітей із властивостями об'єкта у процесі діяльності
КРОК 4	Емоційно забарвлюємо процес пізнання
КРОК 5	Працюємо за визначеною схемою пізнавальної діяльності
КРОК 6	Плануємо індивідуальну роботу
КРОК 7	Вибудовуємо систему подальшого формування знань
КРОК 8	Забезпечуємо умови для застосування отриманих знань у практичній діяльності

Річечка

Казка природознавчого характеру для дітей старшого дошкільного віку

Далеко-далеко звідси, на зеленому пагорбі, стояв Золотий Ліс. Він був справжнім: у ньому зростали високі стрункі сосни і справді золотим — ласкаве сонце не покидало цей пагорб протягом усього дня, обходячи ліс довкола і осяваючи сосни з усіх боків. Справжній ліс завжди живий — вміє бачити, чути і говорити, у нього є почуття, вороги і друзі.

Золотий Ліс був надзвичайно добрим, най кращими його друзями були птахи. Вони розповідали Лісові про далекі краї, співали пісень і рятували від гусені. А Ліс будував для птахів житло, пригощав ласощами та охороняв їхніх дитинчат. *Золотий Ліс* був дивовижно гарним і добрим. А ще він щиро кохав маленьку світлу Річечку, що стікала з пагорба в долину. У неї неможливо було не закохатися: Річечка була світла, чиста, зовсім юна, вміла сміятися і полюбляла бавитись.

Річечка знала про те, що Золотий Ліс кохає її, і їй це було неабияк приємно. Адже він так ніжно оберігав її береги, вистеляв їх смарагдовими травами і мохами, прикрашав квітами, захищав від негоди, низько схиляючись над водою. І ще Ліс говорив Річечці багато добрих ніжних слів і раз у раз запитував: «Ти кохаєш мене?». Річечка пустувала — бризкала на віти дерев краплинками води, кружляла з гілочками сосни, перестрибувала через невеличкі камінчики, бігла вперед і сміялася: «Як повернусь — скажу!».

—Куди ти? Затримайся хоч на хвилинку, — просив Золотий Ліс.

—Ні-ні-ні, я дуже поспішаю.

—Куди ж ти біжиш?

—Уперед, там так багато цікавого: незвідане чекає за пагорбом, у долині, а Вітер казав, що десь є море і гори, великі пароплави і люди.

—Але ж там ти загубишся, ти вже не зможеш повернутися.

— Ні-ні-ні, я зможу, я повернусь! Я побачу і розкажу тобі про всі дива.

— Я сумуватиму.

— Ні-ні-ні! Не сумуй, адже це ненадовго, я повернусь, — дзюркотіла Річечка.

— Ти не повернешся, ти не любиш мене...

— Я повернусь, повернусь, повернусь, тільки побачу світ — і повернусь. Тоді ми й поговоримо. А тепер я поспішаю, поспішаю, дуже поспішаю. Бувай!

Річечка побігла вперед, а Золотий Ліс лишився на своєму пагорбі. Він дивився коханій - услід і мріяв про те, що вона повернеться.

— Вона не повернеться, — сказала йому Сойка.

— Вона не повернеться, — прошепотіла Трава.

— Вона не повернеться, це неможливо — прошелестів Вітер.

— Ріки не повертаються — підтвердило Місячне Сяйво.

— Ну що ви, друзі, — заперечив Золотий Ліс, — обов'язково повернеться, вона ж обіцяла.

Та час минав, Річечка не поверталась, а Золотий Ліс усе чекав, сумував, проте нікому не показував, як йому важко. Він виховував маленьких пташенят, навчав їх товаришувати з білочками. Він будував прихисти для барвистих метеликів, а ще вирощував молоді дерева, які виставляв на узліссі, щоб вони дивилися, чи не повертається Річечка.

— Вона не повернеться, — говорили йому хвильки, пробігаючи крізь коріння дерев, — ми її наздоганяємо, вона нас кличе туди, вперед.

— Вона не повернеться, — говорили йому і птахи, які вирости з маленьких пташенят. — Ми літали за нею, кликали, але вона грається з морськими хвилями і не чує нас.

Золотий Ліс продовжував чекати. У нього було безліч справ. Він прагнув допомогти всім: рослинам, тваринам, людям. У нього з'явилося багато нових друзів. Золотий Ліс охоче з ними спілкувався, і друзям

здавалося, що він щасливий, що він забув свою Річечку.

Минули роки. Одного разу страшна посуха напала на той край, де жив Золотий Ліс. Вона випила всю воду, висушила сади і городи. Крок за кроком посуха спустошувала землю і нарешті дісталася Золотого Лісу.

Люди, птахи і звірі сховалися під його кронами від жорстокої спеки. Стар-ші терпіли мовчки, а маленькі плакали і просили пити. Та води не було. І тоді Золотий Ліс сказав: «У стовбурах моїх дерев є живильні соки, що можуть врятувати всіх. Беріть їх, пийте!».

Люди, птахи і звірі зацікавилися. Адже соки для дерева — все одно, що кров для людини. Якщо позбавити дерево соків — воно загине. Але Золотий Ліс наполягав: «Пийте, я сильний. Я не можу чути плачу малечі та бачити, як гинуть мої друзі. Не хвилюйтеся, я витримаю».

А в цей час маленька весела Річечка пустувала біля Синього Моря. Вона змішувала свої хвилячки з його хвилями, малювала на піску і гралася кольоровими камінцями. Вона бризкала крапельками води на дітей і сміялася весело-весело. «Мамо, пити», — раптом почула Річечка голос маленького хлопчика. «Зачекай, зараз принесу», — відповіла матуся і кудись побігла. А Річечка здивувалася: «Для чого кудись бігти, адже моя вода така хороша, вона просто солодка». І Річечка хлюпнула на хлопчика водою. «Яка солонка», змахнув воду з обличчя хлопчик і закричав: «Мамо, пити! Дай водички!»

— Хіба ж я солонка, здивувалась Річечка? Треба запитати у Трави.

Та озирнувшись, вона побачила, що на березі немає Трави, лише пісок і камінці. Не було тут ні квітів, ні метеликів, ні знайомих пташок, з якими можна було поговорити. Було лише Синє Море, Сонце та Вітер.

— Синє Море, — звернулася до нього Річечка, — скажи, хіба моя вода солонка?

— А-ха-ха, — засміялося Синє Море, — а де ти бачиш свою воду? — Вона давно змішалася з моєю, солоною, і стала така ж самісінька. Немає вже твоєї води і тебе вже майже немає! А-ха-ха!

— Як немає? Як солонка? Що ж робити?

заплакала річечка, — яке ж ти жорстоке, Синє Море! Я думала, що ти мене любиш.

— Я занадто могутнє, щоб любити, — відповіло їй Синє Море,— я просто беру те, що мені треба: воду, береги, скелі. Тож радій, що можеш доторкнутися до моєї могутності.

—О ні, — заплакала Річечка. Я не хочу бути часткою чогось. Я хочу бути собою. Хочу, щоб мене любили, хочу любити сама! Хочу дарувати життя і радість, а не перетворювати скелі на пісок!

— Тоді ти не там шукала, — почувла вона шелест Вітру,— проси допомоги у Сонця. Тільки чуєш, поспіши, поспіши!

—Ой, леле, Сонце ясне, допоможи — заголосила Річечка, — допоможи мені, допоможи!

—Не галасуй, — промовило мудре Сонце, — я допоможу тобі, але буде боляче, дуже боляче. Ти навіть можеш подумати, що помираєш. Згодна?

—Так, прошепотіла Річечка.

Наче тисяча гострих голок увіп'ялися в тіло Річечки, розірвали її краплинки на найдрібніші часточки і потягнули їх догори. Було боляче, дуже боляче, але потім стало легше. Річечка відкрила очі і побачила себе високо над Синім Морем. Вона стала білою хмаринкою, що зависла в повітрі.

— Додому, хочу додому, — прошепотіла вона. Вітер підхопив хмаринку і поніс її над землею, над полями, іншими річечками додому. Зрозумівши, що зараз вона побачить Золотий Ліс на зеленому пагорбі, Річечка зраділа і почала пильно вдивлятися у пейзажі, що пропливали під нею. Ось уже знайомі місця, скоро вона побачить Золотий Ліс!

Лише зараз зрозуміла Річечка, як вона скучила за ним, його добрими розмовами і лагідними деревами. Згадала, яким він був чуйним, яким гарним.

— Я не покину його більше ніколи, — сказала вона собі.

Та коли з'явився на обрії Золотий Ліс, Річечка зойкнула від несподіванки і страху. Ліс стояв чорний. Він був мертвим.

Вітер, який злітав донизу, а потім піднявся вгору, розповів, що Золотий

Ліс загинув, рятуючи все живе від страшної посухи. Він урятував від смерті людей, птахів і звірів, але сам загинув.

— Я не можу тут допомогти, — сказало Сонце і сховалося за горизонт.

— І я більше нічим не можу допомогти тобі, — прошепотів Вітер і зник.

Річечка-хмаринка лишилася сама. Навколо неї було чорне небо, а під нею — чорний Ліс.

— Як я любила тебе, — промовила Річечка, — любила, сама не знаючи того. Без тебе все не так... Я не хочу жити.

І вона заплакала. Сльози капали й капали, лилися дощем на чорний Ліс, а хмаринка ставала все меншою і меншою, поки не зникла зовсім.

Настав ранок і Вітер вирішив повернутися, щоб розважити Річечку-хмаринку. Яким же було його здивування, коли він не знайшов її, натомість побачив Золотий Ліс, а біля нього — маленьку Річечку! Річечка стрічкою обвивалась навколо Лісу, наче обіймала його, а він, сильний і радісний, обіймав її вітами дерев. Навколо мерехтіли смарагди трав і діаманти квітів, пурхали метелики, співали птахи.

— Вона повернулася, — щебетали птахи.

— Вона повернулася, — сміялися метелики.

— Вона не могла не повернутися, — промовив Золотий Ліс, — адже я їй вірив. І я так її люблю.

— Я не могла не повернутися, — сказала Річечка, — я теж його люблю. Щоб зрозуміти це, мені довелося пройти через страждання, ледь не померти від болю і подивитись на цей світ із висоти.

Золотий Ліс і досі стоїть на високому пагорбі, навколо нього в'ється невелика синя Річечка. Тут ростуть надзвичайної краси квіти і живуть найщасливіші птахи і звірі. Люди люблять Золотий Ліс. Подейкують, що є в ньому чарівна стежина, крокуючи якою можна загадати бажання — і воно обов'язково збудеться. Ця стежина веде до невеличкої запруды у підніжжя велетнів-дубів. Це — серце Річечки, яка вже нікуди не тікає. Вона розповідає

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013

Лісові про все, що бачила. Її діти, веселі хвилики, плещуться навколо і навіть самотійно вирушають мандрувати світом. Проте завжди повертаються, дякуючи вірним друзям — Сонцю і Вітру.